

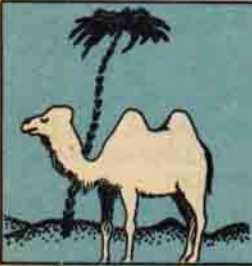
Bu konu ile ilgilenenler arasında Dünya Sağlık Teşkilatı gelmektedir. Afrika'nın Nijer Nehri bölgesinde nehir körlüğü hastalığını taşıyan siyah sinekleri imha etmek gayreti ile Dünya Sağlık Teşkilatı 3000 metre karelik alanı kaplayan bir gösteri sahasında DDT kullanmağı plânlamaktadır. Çevre yönünden doğuracağı sonuçları üzerinde duran Dr. Metcalf şöyle demektedir: «DDT kullanma fikrini bıraktılar ve suda-eriyeen maddeler haline dönüştürülebilir bileşikler aramağa başladılar; biz bu maddeleri ökosistem modelimizde deniyoruz», ve, şöyle devam etmektedir; Gıda ve İlaç Bölümü de bizim bu sistemimizi Veterinerlikte kullanılan ilaçları denemekte kullanmamızı istiyor: hayvanlara verilen ve dolayısıyla yeryüzüne, sulara, veya atmosfere ulaşan bütün ilaçları denememizi istiyorlar. Kimyevî maddelerin akibetini bilmek istiyoruz. Örneğin, eti için ticarî amaçla beslenen sığırları semirtmekte kullanılan östrojenik bir bi-

leşik olan diethyl-stildestrol var. Fransa'da bunun milyarda biri-eyet, sadece milyarda bir'nin, farelerin erbezlerini dumura uğrattığı anlaşılmıştır. Amerika'da çok kullanıldığı için epey gürlütu koparılmaktadır.

«Şüphesiz, bu madde olmaksızın semiz sığır olmaz diyen bir Tarım İdareemiz var; DDT'nin tarımda esas olduğunu söyleyegelen de yine o idaredir; Yine de, zararlı otları öldürücü kimyasal bileşiklerin çevresel etkilerini denemek için ökosistem modelini kullanıyor. Zararlı kimyevî maddeler için bir erken-uyarma sistemi geliştirmek için Çevreyi Koruma İdaresine yardımcı olmak üzere Millî Bilim Fonu bizim ökosistem model araştırmalarımızdan bazılarını desteklemektedir. Böylece elimizdeki iş hacmi yapabileceğimizi aşmıştır.

SCIENCE DIGEST'tan
Çeviren: Ruhsar KANSI

Deve sahibi her insan, size bu garip ve melankolik hayvanın, pana biçilmez bir inci olduğunu söyleyecektir.

DEVE, ÇÖLLERİN HER YANI EĞRİ HARİKASI

Claire STERLING

İlk bakışta, deve, doğanın acımasız oyunlarından biri gibi görünür: hantal ve anlamsız, kıyıcı ve tenbel hayata küskün.

Korkunç sesler.. dayanılması olanaksız kokular, ters bir huy...

Terbiyesi dert ...binip sürmesi sorun... kendine yem veren eli ısırarak yaratık!..

Kuşkusuz, yakışıklı da değil. Yedi ayak yüksekliğinde, on ayak boyunda 500 kiloyu bulan ağırlığının büyük kısmı gövdesinin ortasında toplanmış; kambur, fıçı karınlı, kahn dudaklı uzun ve çarpık bacaklı, sanki komite icadı bir beygir.

Ancak biraz derinlemesine incelenince deve, yaratıcının seçme yaratıklarından biri olarak kendini gösteriyor. Ona mal edilen niteliklerin çoğu, kökü çok gerilere gidene yanlış görüşlerdir. Görünüşü

bile anatomik mühendislik harikalarına bir ektir.

Arabistan Bedevileri ona «Ataullah» —Allahın İhsanı— adı verirler. Çünkü dünyanın karalar yüzeyinin altıda birini kaplayan düz ve çorak bölgelerde yaşayan insanlar için, bir taşıma aracı olarak deve, paha biçilmez bir incidir, öyleki, kamyonlar kuma batar da o batmaz. Hindistanın Rajasthan Çölünde ordu, Land Rover (arazi taşıtı) için bile çok çetin olan arazide develerden yararlanıyor.

Böylece bu gün Pakistan'da 20 yıl öncesinin iki katı olarak, yaklaşık bir milyon deve var, Hindistanda bir buçuk milyona yakın, Habeşistanda bir, Somalide üç milyon. Kuzey ve Orta Afrikadakilerle, Orta Doğudakiler de hesaba katılınca, bütün dünyada deve sayısı 15 milyon dolayındadır ve artmaktadır.

Develer insan yaşamı boyunca genellikle değerli olmuşlardır. Dördüncü Milad yüz yılında, Arabistan ve Mısırdan Nili geçerek Kuzey Afrika Magribine varan deve tarihin akışını değiştirmeye başlamıştır. Kara Afrikayı, Akdeniz, Avrupa ve Doğuyu kapayan büyük Sahra çölünde, bir yandan bir yana ticareti mümkün kılmıştır. Yüzyıllar boyunca büyük deve kervanları, kuzeyden Timbuktu ve Agadis'e inerek Venedik'ten cam boncuk, Manchester'den pamuk, Fransa'dan ipek, tuz, baharat, kılıç, koku, barut getirmişlerdir. Güneyden de, geriye, köle ve altın gelmiştir.

Deve Birleşik Amerika Devletlerinde bile denenmiştir. Fikir, Ordunun, Texas'taki askeri mevkiilerle, neredeyse savunma olanağı bulunmayan pasifik kıyısı arasında daha güvenilir bir ulaştırma aracı aramasıyla, 1855 de Jefferson Davis tarafından ortaya kondu. Amerikanın Güneybatısıyla, devenin geleneksel yaşama yeri arasında hiç benzerlik bulunmamasına karşın, Davis Kongreden 30.000 dolarlık bir ödenek sağlayarak Mısırla Küçük Asyadan 30 kadar deve getirmiştir. Develer işe yaramıştır, ancak Kongre daha fazlası için ödenek vermeyi reddetmiştir. Ve bir de demiryollarının uzatılması bunlara olan gereksinmeyi ortadan kaldırmıştır.

Bir hörgüç mü, iki hörgüç mü? İşin garibi devegiller (Camelidae) 40 milyon yıl önce Kuzey Amerikada yaşam bulmuştur. O sırada deve altı üstü bir kedi büyüklüğündeydi. Aşağı yukarı bir milyon yıl önce özellikle boy bakımından önemli bir büyüme kaydeden familya, dünyanın dört yanına göç eden altı kol geliştirmiştir. Vicufia (güney Amerikada deve soyundan, fakat ufakça bir hayvan) ile guanaco (Güney Amerikaya özgü deve soyundan ve lâmadan iri bir hayvan) yüksek Andes yaylalarına İlama ile Alpaca aşağıya yerleşmişlerdir. Bunların deve büyüklüğündeki akrabaları Alaska ile Siberia arasındaki kara kâprüsünden (sonradan su altında kalmıştır) batıya yönelmişlerdir. İki hörgüçlü Baktria deve, ağır yapılı ve tüylü deve, soğuk bölgelerin yolunu tutmuştur. Bunların 50.000 e yakın torunu, bugün Siberia'daki Baykal Gölü'nden Orta Çine uzanan çıplak steplerde yaşamaktadırlar. En boyluları ve en hızlıları olan tek hörgüçlü dromedary (hecin) ler (bunun adı Yunanca Koşu atı anlamına gelen «dromos» tan gelmektedir) Arabistanın çayır çayır yanan çölleri seçmişlerdir.

Deveye: değgin her şey, onun, yaşadığı cehennem ortama uyarlanmasına olanak verecek biçimde, inceden inceye düzenlenmiştir. Gözler, devenin gerçekten

güzel tek organı, iki kat kirpiklidir ve sık tüylerle, kum esintilerine karşı korunmuştur. Kulaklarla burun delikleri, aynı amaçla sıkı sıkıya kapanabilmektedir. İnce inciklerin (bacığın dizden aşağı kısmı) aşağısında. Orantısız bir derecede büyük olan ayaklar., kumda batmadan hareket edebilmeler diye şişirilmiş, yayılmıştır.

Yeme işinde, devenin kuvvetli ve lastik gibi dudakları, ayakkabı kösesini delebilecek kadar sivri dikenleri kemirebildiği gibi, yeme toplamaya da elverişlidir; öyle ki, dilini dışarı çıkararak, hiç bir vakit su (o paha biçilmez su) kaybetme durumuna düşmez. Gerçekten deve başka çok az canlı yaratığın ikinci kez yüzüne bakacağı şeyleri (çeşitli çöl bitkileri, güneşte kavrulmuş akasya yaprakları) yutar. Hele iyice acıkırsa önüne gelen her şeyi, bir Afrika kulübesinin damındaki sazlardan, tutunuz da plastik levhaya ve bakır tele kadar her şeyi midesine indirir. Bu «yenilen şeyler» hiç akla gelmeyen kaynaklardan çok az kayıpla besin çıkaran midenin dört gözü arasında gider gelir. (Sonuç olarak, bir göçebe yemeği pişirmede kullanıldığı zaman, çatır çatır yanan görülmemiş derecede kuru bir dışkınn meydana gelmesi.)

Uzun yaşamının sırları. Devenin en mallaşmış özelliği, çok az olan su gerekmesi. Hörgüçlerin, yaz sıcaklığında her üç dört günde bir doldurulması gerektiği ileri sürülürse de (çetin bir yolculuk günü sonunda, bol bol bir kuvvet dolusu suyu çeker) çok daha fazla dayanabildikleri bilinmektedir. «Nasıl oluyor?» Sorusu 20 yıl önce Duke Üniversitesinden fizyolog Knut Schmitt Nielsen tarafından ortaya konmuş ve yanıtı bulmak için kendisi Sahra (Büyük Çöl) ya gitmiştir. Fizyolog, devenin elde ettiği suyu en iyi biçimde kullanmak için tek bir düzene değil, bir düzine düzene sahip olduğunu meydana koymuştur. Az sidik çıkarması bunlardan biridir. Hayvanların çoğu, işe yaramayan üreyi dışarı atmak için yeterince işeyemedikleri vakit öldükleri halde, deve ürenin çoğunu yeni protein yaparak hem besin ve hem de su kazanmak için tekrar karaciğerden geçirir. Destekleyici başka bir araç da hörgüç olup buraya başka yiyecek bir şey bulunmadığı zaman çekilmek üzere vücut ağırlığının beşte biri kadar yağ depo edilmiştir. Böylece yağ gövdenin başka yerlerine dağıtılmadığından gövde sıcaklığı geriye kalan deri yüzeyinden kolayca gitmekte, ter önlenmektedir. Dış sıcaklık, deriyi yalıtın

kalın bir tüy örtüsü tarafından yansıtılmaktadır.

Aşırı bir zahmet görmeyen, otlığı da iyi olan deve, gerekmesi olan bütün suyu yemekteki nemden alır ve on ay boyunca birşey içmeden buna bağlı kalır. Olağanüstü durumlarda gerekse duyduğu suyu doğrudan doğruya gövde dokularından alır ve önemli biçimde zayıf lamadan gövde ağırlığının dörtte birini kaybeder.

Dolayısıyla, iyice büyümüş bir devenin, uzun mesafelerde atı hız ve nefes bakımından geride bırakmasına ya da bir öküzü öldürebilecek ağırlıkta yükler taşımaya şaşmamalıdır. 250 kiloluk bir yükle deve üç günlük dizilerle, günde 25 mil (40 km.) yapabilir. Yüksüz olarak olarak 18 saatlik menzillerde saatte 10 mil (16 km.) hızla koşar; attan çok sonra yola çıksa da onu, sonunda yakalar. Avustralya da, bu yüz yılın ortalarında, bir deve 110 millik (yaklaşık 180 km.) bir mesafede bir at ile yarıştırmıştır. At kıl payı ile kazanmış ve hemen ölmüştür; deve ise, bir gecelik rahat bir uykudan sonra, ertesi gün, gerisingeri, aynı zamanda 110 mil yapmıştır.

Usandırıcı ve Azgın

Bu kadar yetenekli bir yaratıktaki birkaç acayıplığı hoş görmeyen, ters bir çöl adamıdır. Gerçekten devenin acayıplıkları söz götürmez. Onun kendine özgü yürüyüşü, alışkın olmayan bir insan için bir işkence olabilir. İleriye doğru önce iki sağ. bacağı ile arkasından, iki sol bacağıyla birden ilerlemesi, bana ilk deve yolculuğumda (ikincisinde ve üçüncüsünde de) insanı rahatsız etmek için şeytanca icat edilmiş bir rokenrol sallantısı gibi geldi. Dik bir kum tepesini tutturunca dizlerinin üstüne çöker ve arka ayaklarıyla (kendini iter) dizleri üstünde eğilip bükülerek ilerler. Tepeye varınca, arka ayaklarını bükerek ön ayaklarını da pekiştirerek aşağıya kızak gibi iner.

Hareket halinde, deve işini sessizce yapar. Halbuki, hemen hemen bütün önceki durumlarda devenin gürültü dağarcığı müthiştir. Afrika ile Hindistanda gördüğüm develer, arka arkaya kaç gece, beni kükreyerek, böğürerek, inleyerek, homurdayarak, melleyerek, ve hırlayarak uyutmadılar.

Dişi develerin ılımlı, idaresi kolay hatta uslu olmasına karşılık, erkek develer çiftleşme içgüdüsi altında, fazlasıyla

azgın olabiliyorlar. Arkasından isterik biçimde sinirli bir hale geliyorlar; ağız köpük içinde, gözler çakmak çakmak, önüne geleni birden yere serip çiğniyor, insanın kolunu bacağına ısırtıyor ya da, hep-ten öldürebiliyorlar.

Davranışın nedeni, herhalde yoksunluk olsa gerek. Erkek develerin kızgınlık halini bir kerede üç dört ay sürüyor. Dişi develer ise, sadece dört beş gün istekli oluyorlar, o da her yıl değil.

Yaşamının ilk yılında, deve annesine çok bağlı kalıyor; ancak dört ya da beşinden sonra, terbiye edilerek işe sokuluyor. Alışılmış terbiye yöntemi, kurşun tellere bağlı bir burun tıkaçı sokarak çekmektedir; çekiş çok hesaplı olmalıdır, zira çok zayıf bir çekiş etki yapmaz, çok şiddetli bir çekiş de burun deliklerini yırtarak hayvanı adamakıllı çileden çıkarır. Çiftleşme isteğinden ayrı olarak bir de kötü davranış, bu lenfatik yaratığı, çalgin bir katil yapar.

Horlanan bir deve, oç almak ister; geç de olsa bir gün düşmanını yere serer, ve çiğneyerek öldürür. Rajastham Bikamer Deve Çiftliğinde araştırma müdürü olan G. D. Sharma, bana «Bu civarda bazı develer, birisinin arabasında kötü huylu bir RAİKA (deve sürücüsü) yı tanıyarak şehir içinde peşine düştüler» dedi.

Çoğu deveçiler, develerini saydıkları kadar severler de Mauretania'da bir deve bir adamı hafif bir dirsekle neredeyse yere seriyordu Bunu gözümle gördüm. 40 yıllık doğal bir yaşam ollasılığıyla aynı deve, bir aileye saban çekerek, kuyudan su çıkararak yetiştirilen her türlü ürünü pazara taşıyarak iki kuşak boyu hizmet edebilir. Bir dişi deve aileye, ineğinkinden çok daha yağlı olmak üzere bir galon süt verir ve bunu yavrulamadan sonra en az üç yıl sürdürür. Bu süt çok kez, göçebenin tek besinidir. Deve, sahipleri binişsiz, keçesiz ve battaniyesiz kalmasınlar diye, her yıl bir de tüy döker. Ölümünde bile deve yararlı olmaya devam eder: derisinden çadır yapılır, gövdesinden et olarak yararlanılır.

Yine bütün bu söylenenlerin toplamından fazla olarak, Bedevi, deve sütü ile dolu «Calabash» (su kabağında yapılan kab) nı başına dikerek çok kez «Allah bundan razı olsun!» der. İnsanla bu hayvan arasında binlerce yıl geriye giden ilişkilerde, her iki taraf da birbirinin kusurunu görmemezlikten gelmeyi öğretmiştir. Ve yaşamını birbirini kovalayan taksiler, ortalağa güürültüye boğan kamyonlar arasında ve pis metrolar içinde sürdüren bizler, doğa harikalarından biriyle mutlu kılınan Bedeviyi imrenerek bakıyoruz.

READER'S DIGEST'den
Çeviren: Nizamettin ÖZBEK

● *İnsanın akıllı olduğunu ispat etmek için birçok şeylere ihtiyaç vardır, fakat cahil olduğunu kanıtlamak için bir tek şey yeterlidir.*

DON HEROLD

● *Dünyanın bir tarafından ötekine pasaportsuz giden fikirdir, gerçek değil.*

SIR WALTER RALEIGH

● *Mutsuz olan insanlar, iyi uyuyamayanlar gibi bu hallerinden gurur duyarlar.*

BERTRAND RUSSEL

● *Planlar önceden yapıldığı zaman, koşulların da çok defa onlara uyduğunu görmek ne büyük sürprizdir.*

SIR WILLIAM ORLER

● *Ben her şeyi bilecek kadar genç değilim.*